

فصل دوم

آثار هنری طراحی و نقاشی سنتی

اهداف رفتاری: پس از پایان این فصل انتظار می‌رود هنرجو بتواند:

- طراحی و نقاشی سنتی را تعریف کند؛
- اجزای مختلف طراحی و نقاشی سنتی را بیان کند؛
- انواع هنرهای طراحی و نقاشی سنتی ایران را نام ببرد؛
- هدف و کاربرد طراحی و نقاشی سنتی را شرح دهد؛
- ویژگی هر یک از هنرهای طراحی و نقاشی سنتی ایران را بیان کند؛
- ابزار و وسایل، مواد و مصالح مورد نیاز طراحی و نقاشی سنتی را نام ببرد؛
- هر یک از انواع هنرهای طراحی و نقاشی سنتی ایران را تعریف کند؛
- مراحل تولید انواع هنرهای طراحی و نقاشی سنتی را شرح دهد.

مذهبی، حماسی، عرفانی، تخیلی و... اجرا می‌شود. آثار و هنرهای حاصل از طراحی و نقاشی سنتی ایران عبارت است از: طراحی سنتی، نگارگری، تذهیب، تشعیر، گل و مرغ و خیالی‌سازی (نقاشی قهوه‌خانه‌ای) (شکل ۱-۲)

به طور کلی آثار هنری طراحی و نقاشی سنتی دارای سه جزء طرح، نقش و رنگ بوده که به تناسب ویژگی و کاربرد خاص آن با یکدیگر تفاوت دارند (جدول ۲-۲).

تعریف: اجرای طرح‌ها و نقش‌های خیالی به صورت خطی یا با رنگ‌های خالص و درخشان به شکل تزیینی و کاربردی به وسیله‌ی ابزار خاص بر سطوح مختلف را «طراحی و نقاشی سنتی» گویند.

انواع: طراحی‌ها و نقاشی‌های سنتی ایرانی براساس آموخته‌ها و الهام‌گیری از جلوه‌های طبیعت، متکی بر احساس و درک هنرمند در چارچوبی مشخص و موضوع‌های گوناگون

شکل ۱-۲- الف - طراحی سنتی برای نگارگری

شکل ۱-۲-ب - طراحی سنتی حاشیه برای قلم‌زنی

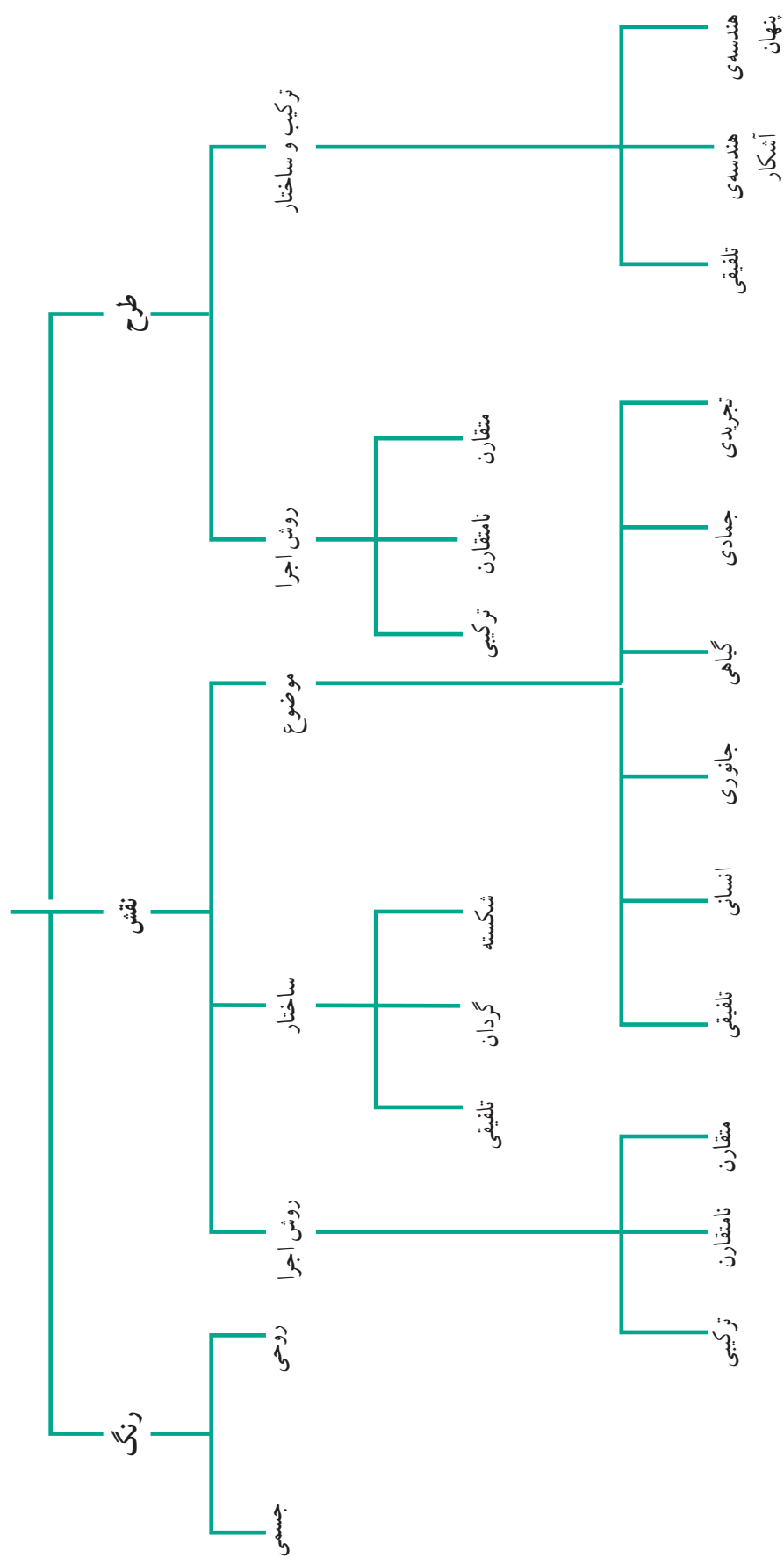

شکل ۱-۲-ج - طراحی سنتی برای تشعیر

شکل ۱-۲-د- طراحی سنتی برای تذهیب و گل و مرغ

اجزای طراحی و نقاشی سنتی

جدول ۲-۲- زیر مجموعه‌ی اجزای طراحی و نقاشی سنتی

اکنون به توضیح هریک از اجزای جدول ۲-۲ می‌پردازیم:
هدف و کاربرد: هریک از این آثار کاربردهای گوناگونی از جمله، کتاب‌آرایی، مرقعات، نگاره‌های مستقل، دیوارنگاری و تزیین اشیا (فلزی، سفالی، چوبی، سنگی و ...) دارند.

شکل ظاهری: شکل ظاهری در طراحی و نقاشی سنتی شامل طرح، نقش و رنگ است.

الف - طرح: در طراحی و نقاشی سنتی به ترکیب و ساختار* کلی که براساس هندسه (آشکار، پنهان یا تلفیقی) به یکی از روش‌های متقارن، نامتقارن یا ترکیبی اجرا می‌شود «طرح» می‌گویند.

یکی از عوامل طرح، ترکیب و ساختار آن است. هندسه و تناسبیات اجزای اثر در طراحی و نقاشی سنتی ایرانی اهمیت فراوانی دارد. ساختار هندسی گاه پنهان است و عناصر و اشکال را دربر می‌گیرد و لذا به راحتی قابل مشاهده نیست. در این نوع ساختار،

هنرمند اجزا و عناصر را در محل تلاقی شکل‌های هندسی و یا گردش‌های موزون و حلزونی پنهان قرار می‌دهد. گاهی نیز ساختار هندسی آشکار و مشخص می‌باشد؛ ترکیب‌هایی مانند لچک و ترنج، محرابی، ترنجی و مکرر از این قبیل است. در برخی از آثار علاوه بر هندسه‌ی آشکار از هندسه‌ی پنهان نیز در ساختار کلی بهره می‌گیرند که به آن ساختار تلفیقی می‌گویند. انواع طرح‌ها با موضوع‌ها و ترکیب‌های مختلف به روش‌های گوناگونی اجرا می‌شوند که عبارت‌اند از روش متقارن، روش نامتقارن و روش ترکیبی. طرح‌های متقارن گاه به صورت $\frac{1}{2}$ ، $\frac{1}{4}$ یا واگیره‌ای از کل طرح مانند محرابی، لچک و ترنج و مکرر، انجام می‌شود. طرح‌هایی که بدون قرینه‌سازی یا به شکل سراسری اجرا می‌شوند نامتقارنند (مانند طرح‌های شکارگاه و افشان). اگر بخشی از طرح به صورت متقارن و بخشی دیگر به صورت نامتقارن اجرا شود به آن روش اجرای ترکیبی می‌گویند. (مانند طرح باغی، شکل ۳-۲).

شکل ۳-۲- الف - طراحی سنتی با هندسه پنهان و نامتقارن

* ساختار: اسکلت‌بندی و چارچوب کلی هر اثر را ساختار می‌نامند.

شکل ۳-۲-ج - طراحی سنتی (شکارگاه) با هندسه آشکار و پنهان و اجرای ترکیبی

مشخص، طرح به وجود می آید. نقش های مورد نظر می توانند انواع نقش های انسانی، گیاهی، جانوری و جمادی باشند که به صورت تجریدی و تلفیقی اجرا می شوند. (شکل ۴-۲-الف، ب، ج و د)

شکل ۴-۲-ب - نقش حیوانی، شکسته، نامتقارن روی یک ظرف سفالی

شکل ۳-۲-ب - طراحی سنتی (لچک و ترنج) با هندسه آشکار و پنهان

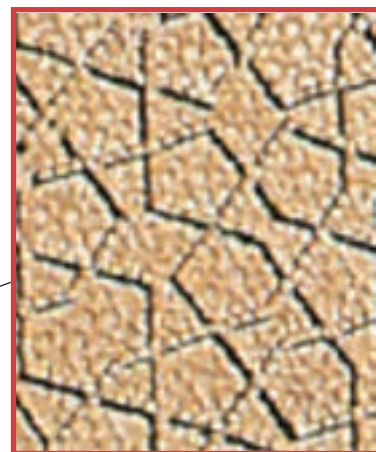
ب - نقش: به شکلی که با انواع خطوط (شکسته، گردان و تلفیقی) در موضوع های گوناگون و به روش های متقارن، نامتقارن و یا ترکیبی به وجود آید «نقش» می گویند. از کنار هم چیدن انواع نقش ها و یا تکرار آن ها با ترکیبی

شکل ۴-۲-الف - نقش گیاهی گردان، متقارن (گل لاله عباسی)

شکل ۴-۲-ج - نقش جانوری، گردان، نامتقارن (روی یک بشقاب سفالی)

شکل ۴-۲-د - نقش جمادی، هندسی، متقارن (سرمه‌دان و طبل، تلفیق آجرکاشی در بنا)، گنبدکیود مراغه

باید دانست که هنر طراحی و نقاشی سنتی ایرانی هم بر زمینه‌های تخت یا صاف قابل اجراست و هم بر زمینه‌های محدب؛ و در همه‌ی آثار صنایع دستی ایران قابل مشاهده است.

شکل ۵-۲-الف - رنگ جسمی (در خیالی سازی)

ج- رنگ: از عناصر مهم طراحی و نقاشی سنتی «رنگ» است که با جلوه‌های خالص و درخشان و یا ترکیب‌های گوناگون در آثار مشاهده می‌شود. در نقاشی سنتی از دو اصطلاح رنگ جسمی و رنگ روحی استفاده می‌شود. اگر رنگ با غلظتی به کار رود که رنگ‌های دیگر و یا رنگ زمینه را به طور کامل بپوشاند به آن رنگ جسمی می‌گویند ولی اگر غلظت رنگ کم باشد به طوری که پس از رنگ آمیزی، آثار رنگ زمینه یا رنگ‌های قبلی همچنان نمایان باشد، به آن رنگ روحی گفته می‌شود. (شکل ۵-۲-الف و ب)

شکل ۵-۲-ب - رنگ روحی (در نگارگری)

فناوری (روش تولید):

۱- طراحی سنتی

ترسیم انواع نقش و نگارهای خیالی به صورت خطی در موضوعات و ترکیب‌های مختلف برای به کارگیری در انواع آثار صنایع دستی را «طراحی سنتی» می‌گویند (شکل ۶-۲).

شکل ۶-۲- اجرای طراحی سنتی روی بدنه‌ی سفالی

هدف و کاربرد طراحی سنتی: طراحی سنتی در تمام

آثار هنری صنایع دستی به کار می‌رود.

شکل ظاهری طراحی سنتی: طراحی سنتی بر روی

سطوح تخت و محدب انجام می‌شود و همه‌ی خطوط سازنده‌ی

طرح و نقش تک رنگ است.

ابزار: اشیاء و وسایلی چون انواع قلم، قلم‌مو، خط‌کش، پرگار، گونیا، مهره، ترلینگ، ظرف رنگ و آب، زیردستی، میز و ... ابزار و وسایل طراحی و نقاشی سنتی را تشکیل می‌دهند.

مواد و مصالح: انواع رنگ‌های جسمی و روحی، بوم‌ها با جنس‌های مختلف (مقوا، کاغذ، چرم و ... کاغذ پوستی، آب، پودرهای طلائی و نقره‌ای، صمغ، ورق طلا، عسل و ... در طراحی و نقاشی سنتی مصرف می‌شود.

یادآوری: لازم به ذکر است که این ابزار و مواد و مصالح برای اجرای کار بر روی کاغذ و مقوا مناسب است و نه بر سطوح دیگر. در صورتی که نوع و جنس سطح کار و اندازه‌ی آن متفاوت باشد (مانند کاشی، ظرف سفالی، اشیای فلزی، دیوار گچی و ...) از ابزار و مواد و مصالح متناسب با آن سطوح (قلم‌مو، لعاب و ...) استفاده می‌شود.

هریک از انواع طراحی و نقاشی سنتی ایران با توجه به موضوع، کاربرد، طرح و نقش و روش اجرا دارای ویژگی‌های خاصی است. به‌طور کلی مراحل تولید در همه‌ی آثار طراحی و نقاشی سنتی با کمی تفاوت مشابه است. این مراحل به ترتیب اجرا عبارت‌اند از:

- هنرمند طرح موردنظر خود را بر روی کاغذ پیاده می‌کند؛
- طرح آماده شده را بر روی سطح کار (کاغذ، مقوا، پوست و ...) منتقل می‌کند؛

- با قلم‌گیری ساده و کم‌رنگ طرح را بر روی زمینه‌ی کار ثابت می‌کند.

- با توجه به نوع اثر (تذهیب، نگارگری، تشعیر، خیالی‌سازی و ...) رنگ‌های مناسب را انتخاب و با قلم‌مو، طرح، نقش‌ها و زمینه را رنگ‌گذاری می‌نماید؛

- اجزای رنگ‌آمیزی شده را ساخت و ساز (پرداز) و در پایان قلم‌گیری می‌کند؛

- پس از پایان کار اطراف اثر را با رنگ‌های مختلف و ابزار مخصوص، جدول‌کشی می‌نماید.

اکنون به تعریف و توضیح هر یک از انواع آثار هنرهای طراحی و نقاشی سنتی می‌پردازیم:

ندارد، در طراحی سنتی نوع کار تنها به مهارت طراح و روش اجرای آن بستگی دارد.

روش تولید طراحی سنتی:

ابزار و وسایل: مهم‌ترین ابزار مورد نیاز طراحی سنتی

انواع مداد، قلم مو و ابزار اندازه‌گیری و خط‌کشی است.

۲- تذهیب

طراحی، رنگ‌آمیزی، طلا اندازی، پرداخت و قلم‌گیری ظریف انواع طرح‌ها و نقوش گیاهی و هندسی برای تزئین کناره‌ها و سطوح مختلف را «تذهیب» می‌گویند (شکل ۷-۲)

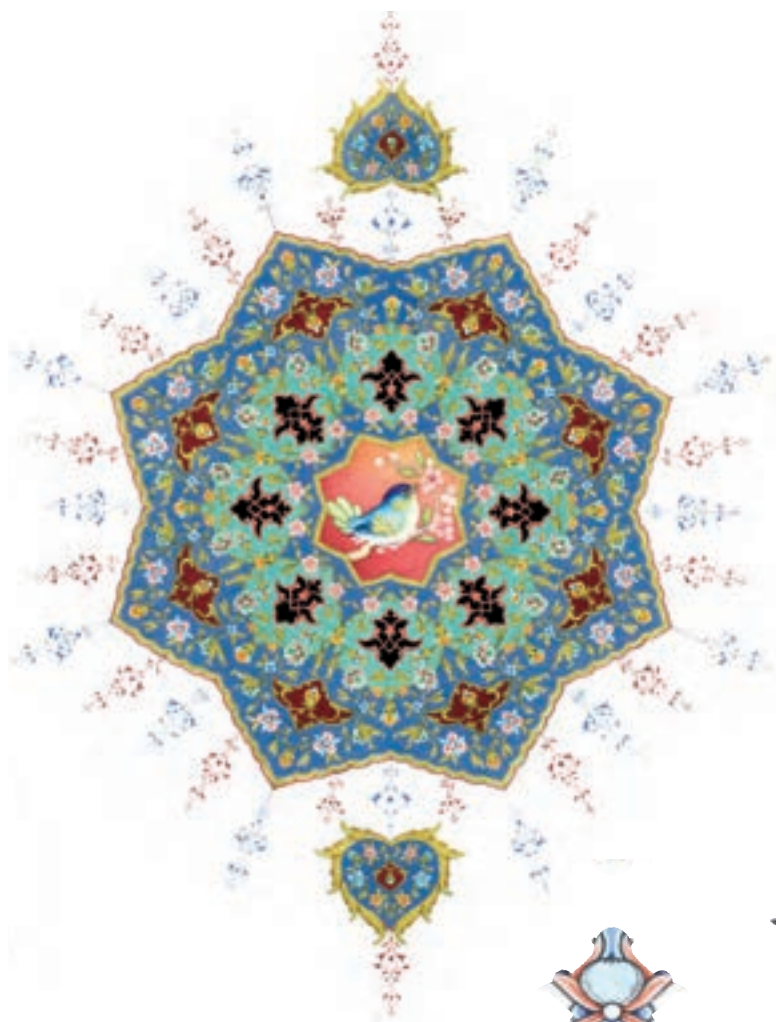
مواد و مصالح: کاغذ ماده‌ی اصلی مصرفی در این هنر

به‌شمار می‌رود. اما بر زمینه‌های آثار مختلف صنایع دستی که از مواد گوناگونی تشکیل شده‌اند نیز اجرا می‌شود.

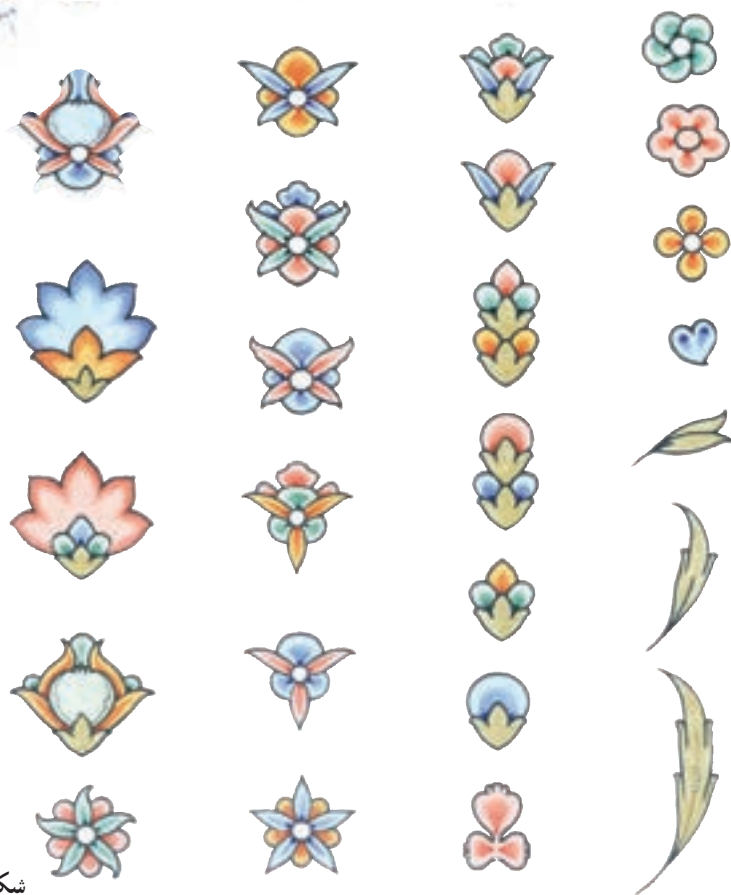
مراحل تولید: اجرای طراحی سنتی مراحل مختلفی

شکل ۷-۲- الف- تذهیب کناره‌ها و سر لوح

شکل ۷-۲-ب - شمشه در تذهیب

شکل ۷-۲-ج - برخی از نقش‌های مورد استفاده در تذهیب

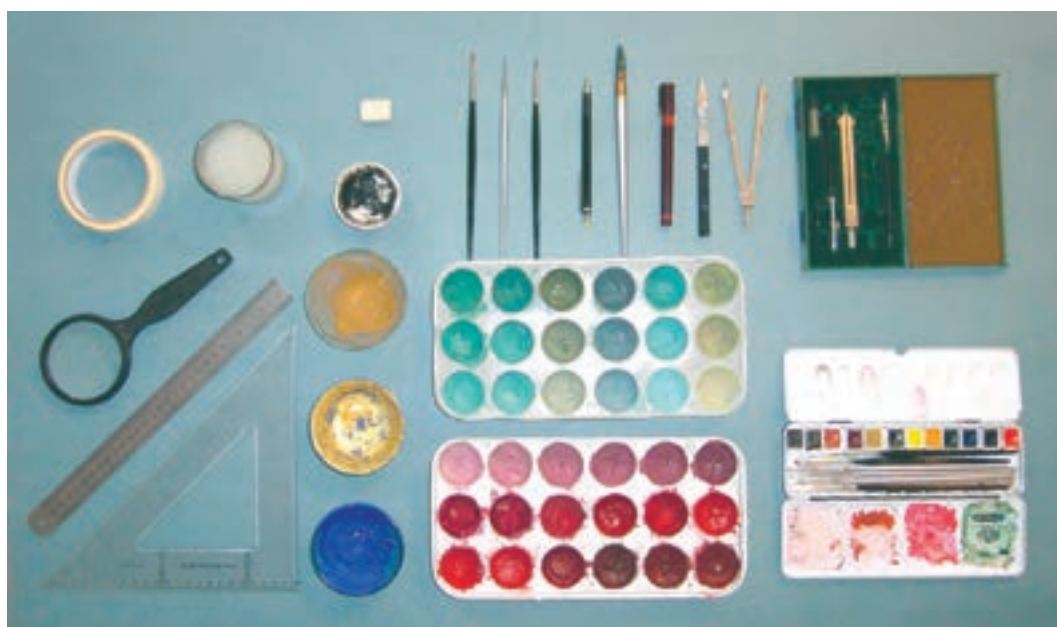
با نقوش انسانی و حیوانی تلفیق می‌کنند. رنگ‌های جسمی با جلوه‌های لاجوردی، فیروزه‌ای، قرمز، زرد، نارنجی، سیاه، طلایی و نقره‌ای در این هنر رواج بسیاری دارد. از رنگ‌های روحی برای ساخت و ساز و پرداز داخل برخی از نقوش از جمله گل‌ها و اسلیمی‌ها استفاده می‌شود.

روش تولید تذهیب

ابزار و وسایل: انواع قلم‌مو، مداد، ابزار خط‌کشی، گونیا، جدول‌کش، پرگار، ظرف آب و رنگ، مهره و زیردستی (شکل ۸-۲).

هدف و کاربرد تذهیب: تذهیب در ابتدا برای تزئین حاشیه‌ی برگ‌های کتاب‌ها، سرلوحه‌ها و کناره‌های قطعات خوش‌نویسی به کار رفته است. به تدریج کاربرد این هنر گسترده‌تر شده، به گونه‌ای که امروزه تذهیب تمام زمینه را به عنوان یک نگاره‌ی مستقل می‌توان مشاهده کرد.

شکل ظاهری تذهیب: تذهیب را بر سطوح تخت و محدب سایر آثار صنایع دستی از جمله ظروف مینایی و کاشی هفت‌رنگ نیز اجرا می‌کنند. در این هنر از نقوش گیاهی (اسلیمی و ختایی) و هندسی (گره‌ها) بهره می‌گیرند. هنرمندان گاهی نقوش گیاهی را

شکل ۸-۲- ابزار، وسایل و مواد مصرفی در تذهیب

– با استفاده از کاغذ پوستی از طرح آماده شده نسخه‌برداری می‌کنند؛
– کاغذ پوستی را بر سطح کار اصلی قرار داده و طرح را بر روی سطح کار منتقل می‌سازند؛
– طرح منتقل شده را با قلم‌گیری ساده و کم‌رنگ روی کار مشخص و تثبیت می‌کنند (شکل ۹-۲).

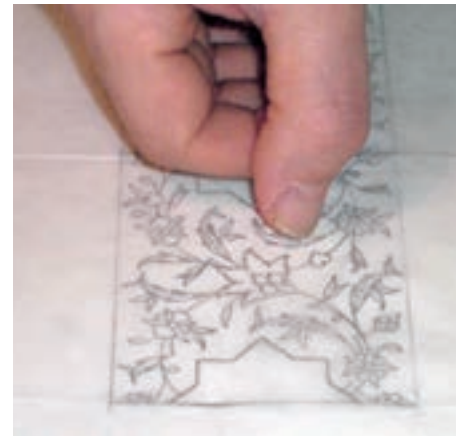
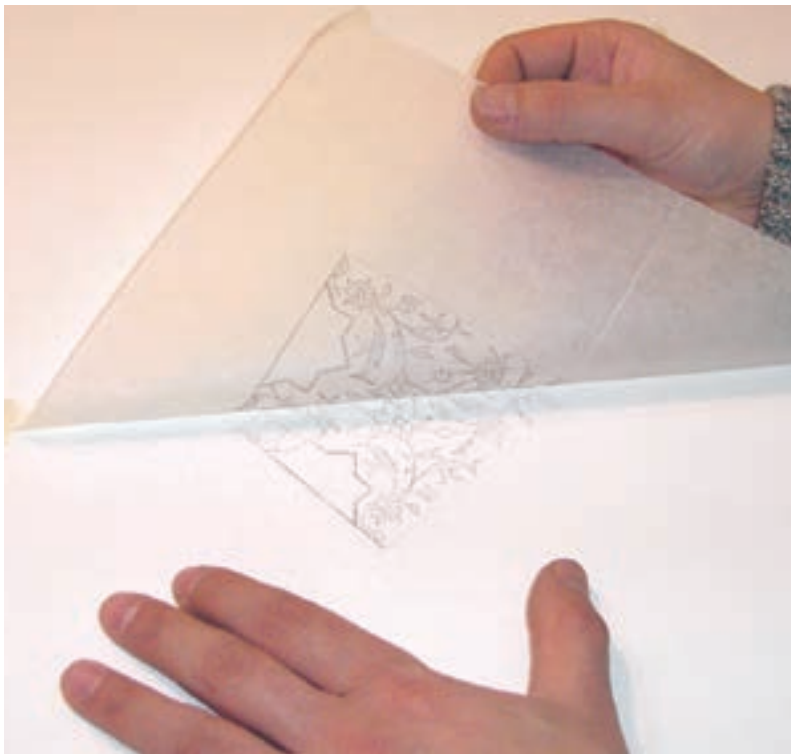
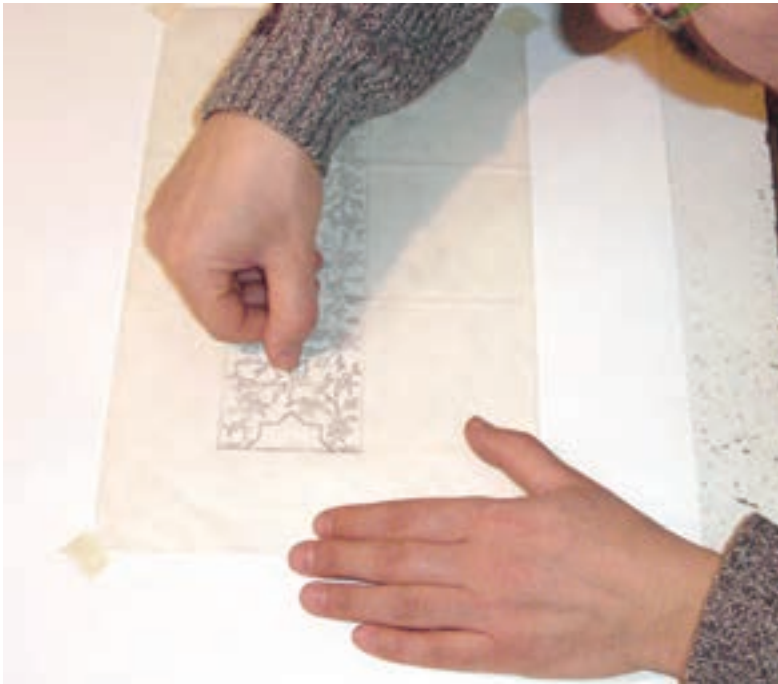
مواد و مصالح: انواع رنگ‌های جسمی و روحی، صمغ، آب، کاغذ، کاغذ پوستی، مقوا، تخته‌سه‌لایی، ورق طلا و مرکب مشکی از جمله مواد و مصالح تذهیب می‌باشند.

مراحل تولید

– بسته به سطح موردنظر (حاشیه، سر لوح، شمشه و ...) طرح مناسبی را با ترکیبی از نقوش ختایی و اسلیمی (گیاهی) بر کاغذ پیاده می‌کنند.

شکل ۹-۲- الف - انواع نقش‌های ختایی و اسلیمی

شکل ۹-۲-ب - مراحل انتقال طرح با کاغذ پوستی

شکل ۹-۲-ج - طرح و قلم گیری ساده

– اجزای انتخابی طرح را با قلم مو طلااندازی کرده و مهره می‌کشند (شکل ۱۰-۲) – اجزای دیگر طرح را با رنگ‌های مختلف جسمی رنگ‌آمیزی می‌کنند؛

شکل ۱۰-۲ – مراحل طلا اندازی و مهره‌کشی

– با استفاده از خط کش و جدول کش و رنگ های مختلف اطراف کار را جدول کشی می کنند.

شکل ۱۱-۲-ب- رنگ آمیزی (متن)

– به تناسب، نقوشی مانند گل ها، اسلیمی ها و ... را با رنگ های روحی ساخت و ساز و قلم گیری می کنند؛ (شکل ۱۱-۲)

شکل ۱۱-۲-الف- مراحل رنگ آمیزی (حاشیه)

شکل ۱۱-۲-ج- قلم گیری

۳- تشعیر

خاص آن است. هنرمند با مهارت، تندی و کندی خطوط نقش‌ها را به صورت روان و مشخص در اثر نمایان می‌سازد. در هنر تشعیر گاهی تنها با یک رنگ خطوط محیطی نقوش قلم‌گیری بارزی می‌شود و گاه متن نقوش را با همان رنگ به صورت ملایم رنگ‌آمیزی می‌کنند، همچنین در مواردی رنگ‌آمیزی نقوش با رنگی متفاوت انجام می‌شود. تشعیر را به صورت تخت اجرا می‌کنند. در طرح‌های تشعیر از نقش‌های انسانی، گیاهی (گل‌ها، برگ‌ها، درختان و ...)، حیوانی (پرنده‌گان، چهارپایان و ...) و خیالی (فرشته، اژدها و ...) بهره می‌گیرند (شکل ۱۲-۲).

طراحی و رنگ‌آمیزی محدود (با یک یا دو رنگ) و قلم‌گیری طرح‌ها با نقوش سنتی (گیاهی، انسانی و حیوانی) با موضوع‌های مختلف را برای پر کردن زمینه یا حاشیه «تشعیر» می‌گویند.

هدف و کاربرد تشعیر: تشعیر با بهره‌گیری از طرح‌هایی با موضوع مذهبی، حماسی، عرفانی و خیالی برای پر کردن زمینه یا حاشیه در هنر کتابت و کتاب‌آرایی و یا به صورت نگاره‌ی مستقل به کار می‌رود.

شکل ظاهری تشعیر: مهم‌ترین ویژگی تشعیر، قلم‌گیری

شکل ۱۲-۲- برخی از نقش‌های تشعیر

کار آماده می‌کنند؛

- طرح را بر روی زمینه منتقل می‌کنند؛

- خطوط و نقوش‌ها را قلم‌گیری و به دلخواه داخل نقوش‌ها،

با رنگی ملایم رنگ‌آمیزی می‌کنند (شکل ۱۳-۲).

- جدول‌کشی با رنگ‌های مختلف انجام می‌شود. (شکل

۱۴-۲).

اجرای تشعیر بیشتر بر روی کاغذ و مقوا رایج است. اما این

هنر قابلیت اجرا بر سطوح تخت و منحنی سایر آثار صنایع دستی مانند آثار سفالی، کاشی هفت‌رنگ، پوست و غیره را نیز دارد.

روش تولید تشعیر

ابزار و مواد و مصالح: ابزار و وسایل و مواد و مصالح

مورد استفاده در تشعیر و تذهیب یکسان است.

مراحل تولید

- طرح اولیه را با کمک طراحی سنتی و متناسب با زمینه‌ی

رنگ آمیزی با ته رنگ طلایی

قلم گیری اولیه

طراحی و انتقال آن

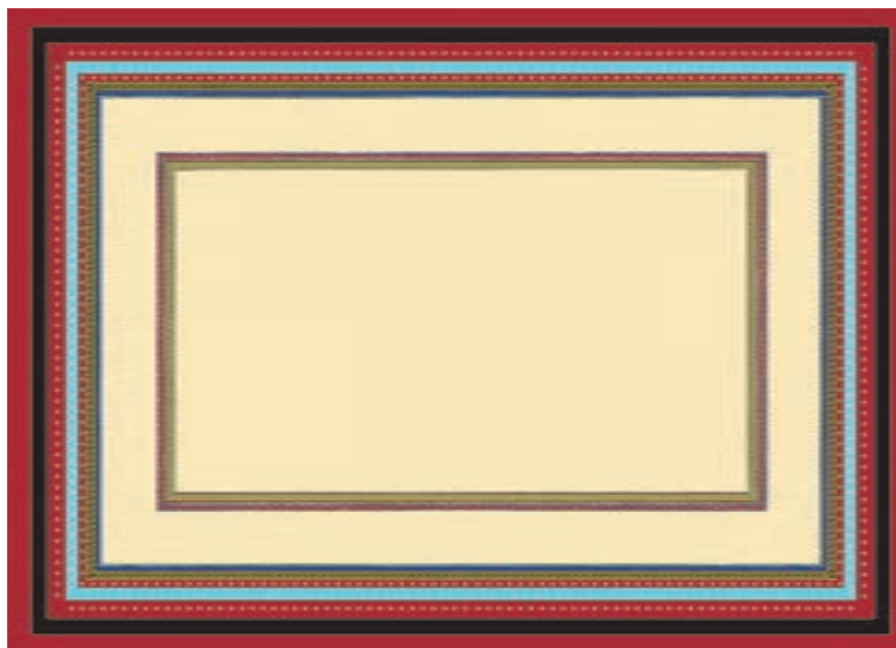

شکل نهایی تشعیر

قلم گیری نهایی

شکل ۱۳-۲- مراحل تشعیر

شکل ۱۴-۲- جدول کشی

۴- نگارگری

طراحی، رنگ آمیزی، پرداز و قلم گیری انواع طرح ها و نقوش سنتی با موضوع های مختلف برای ایجاد نگاره های مستقل (۲-۱۵).

شکل ۱۵-۲- نگارگری (اثر مرحوم استاد رستم شیرازی)

دیوارنگاری، کتاب آرای و به تصویر کشیدن مفاهیم مختلف بوده است. امروزه این هنر برای ایجاد نگاره‌های مستقل با بیان شخصی هنرمند (تابلو، لوح و ...) رواج بیشتری دارد.

شکل ظاهری نگارگری: آثار نگارگری بیشتر بر سطوح تخت مشاهده می‌شود. اگر چه این هنر با گستردگی فراوان بر سطح آثار متنوع صنایع دستی به کار می‌رود. نمونه‌های آن عبارتند از تابلوهای نگارگری، دیوارنگاری، کاشی، سفال‌های لعابی، ظروف مینایی و ... (شکل ۱۶-۲- الف، ب و ج)

نگارگری در میان آثار مختلف طراحی و نقاشی سنتی از تنوع موضوع، رنگ آمیزی، ترکیب بندی و گستردگی بیشتری برخوردار است. در این هنر ذهن هنرمند آزادانه به خیال پردازی در موضوعات گوناگون می‌پردازد و نتیجه‌ی آن را با طرح‌های خیالی مشاهدات عینی و آموخته‌ها در ترکیب بندی‌های مختلف آشکار می‌سازد. خیال هنرمند، در این هنر، از قلمرو زمان و مکان واقعی گذشته و با تکیه بر آموخته‌ها، خاطره‌ها و آرزوهایش، نگارگری می‌کند.

هدف و کاربرد نگارگری: نگارگری در ابتدا در خدمت

شکل ۱۶-۲- الف - دیوار نگاری (ضلع جنوب شرقی میدان ولی عصر تهران)

شکل ۱۶-۲-ب - کتاب آرایی با موضوع
 فردوسی و شعرای غزنه (شاهنامه بایسنقری)-۸۳۳
 - ه.ق. کاخ گلستان

شکل ۱۶-۲-ج - نگاره مستقل

- انتخابی انتقال می‌دهند :
  - قلم‌گیری اولیه را انجام می‌دهند ؛
  - اجزای مختلف طرح را با رنگ‌های جسمی یا روحی رنگ‌آمیزی می‌کنند ؛ (شکل ۱۷-۲).
- روش تولید نگارگری: ابزار، وسایل، مواد و مصالح در نگارگری همانند تذهیب و تشعیر بوده و بیشتر بر کاغذ و مقوا اجرا می‌شود.
- مراحل تولید
- پس از اجرای کامل طرح خیالی، آن را بر زمینه‌ی

شکل ۱۷-۲- رنگ آمیزی یک اثر نگارگری

- قسمت‌هایی از نقش‌ها را با رنگ‌های روحی مناسب، ساخت و ساز (پرداز) می‌کنند ؛
  - خطوط نقش‌ها را با رنگ‌های مختلف قلم‌گیری می‌کنند ؛
  - جدول کشی را انجام می‌دهند.
- ۵- گل و مرغ
- طراحی، رنگ‌آمیزی و ساخت و ساز انواع طرح‌ها و نقش‌های گیاهی و پرندگان در حالت‌های مختلف برای ایجاد نگاره‌های مستقل و کاربردی (جلد، قلمدان و ...) را «گل و مرغ‌سازی» می‌گویند (شکل ۱۸-۲).

شکل ۱۸-۲- نگاره‌ی مستقل گل و مرغ با جدول کاشی

مذهبی اولین بستر اجرای گل و مرغ به شمار می‌روند. ولی این هنر به تدریج بر سطح آثاری مانند قلمدان، صندوقچه، قاب آینه، جلد سایر کتاب‌ها و نیز به صورت نگاره‌های مستقل گسترش یافته است. (شکل ۱۹-۲)

در این هنر رابطه‌ی عارفانه‌ی میان دو آفریده‌ی زیبا و ظریف پروردگار یعنی گل و بلبل (مرغ آوازخوان) با خیال‌پردازی به تصویر کشیده می‌شود. ویژگی مهم این هنر گذشته از موضوع، پردازش نقطه‌ای بسیار ظریف و پرکار نقش‌هاست. هدف و کاربرد گل و مرغ: جلد‌های قرآن کریم و کتاب‌های

گل و مرغ (گل زنبق)

قلمدان با طرح گل و مرغ (گل محمدی)

شکل ۱۹-۲

انواع گل محمدی، زنبق، لاله، نرگس، داودی و غنچه‌های آنهاست. در کنار گل‌ها نیز پرندگانی کوچک و رنگارنگ با بال‌های باز یا بسته، و در حال ترنم، قرار گرفته‌اند. (شکل ۲۰-۲)

شکل ظاهری گل و مرغ: هنر گل و مرغ بیشتر به صورت تخت بر سطوح کاغذی، مقوایی و گاه چوبی اجرا می‌شود. گاهی نیز بر آثار دیگر صنایع دستی از جمله ظروف مینایی، کاشی و ... مورد استفاده قرار می‌گیرد. گل‌های به کار رفته در این هنر بیشتر

شکل ۲۰-۲- رابطه‌ی گل و مرغ

– نقش‌ها را با رنگ‌های جسمی رنگ‌آمیزی می‌کنند؛
 – با استفاده از رنگ‌های روحی با دقت و ظرافت نقش‌ها را ساخت و ساز نقطه‌ای می‌کنند (شکل ۲۱-۲).
 – دور نقش‌ها قلم‌گیری می‌شود؛
 – جدول کشی را انجام می‌دهند.

روش تولید گل و مرغ، ابزار و مواد و مصالح: در این هنر همانند ابزار و موادی است که در نگارگری به کار می‌رود.
 مراحل تولید
 – طرح اولیه را اجرا و بر روی زمینه منتقل می‌کنند؛
 – قلم‌گیری اولیه را انجام می‌دهند؛

شکل ۲۱-۲- پرداز در گل و مرغ

۶- خیالی سازی (نقاشی قهوه‌خانه‌ای)

همچنین وقایع و روایت‌های مذهبی ساخته و پرداخته شده است. در این هنر گاهی وقایع مختلف از زمان‌های متفاوت در کنار یکدیگر تصویر می‌شوند، مانند واقعه‌ی کربلا، هفت‌خوان رستم و... . گاهی نیز یک داستان حماسی یا افسانه‌ای خیالی سازی می‌شود مانند افسانه‌ی زال و سیمرغ، رستم و سهراب و... (شکل‌های ۲۲-۲-الف و ب).

طراحی، رنگ‌آمیزی و ساخت و ساز انواع طرح‌ها با نقش‌های انسانی و حیوانی با موضوع‌های مختلف مذهبی و ملی برای ایجاد نگاره‌های مستقل و کاربردی (نقاشی روی پرده‌های بزرگ) را «خیالی سازی» می‌گویند. این شاخه از هنر طراحی و نقاشی سنتی با بهره‌گیری از داستان‌های عامه‌پسند و قومی از جمله حماسه‌ها، افسانه‌ها و

شکل ۲۲-۲-الف - خیالی سازی (چند اتفاقی)

شکل ۲۲-۲-ب - خیالی سازی (چند اتفاقی)

هدف و کاربرد خیالی سازی : یکی از اهداف اصلی این هنر بیان وقایع و داستان‌ها و انتقال و گسترش مفاهیم و مضامین آن‌ها (شجاعت، ایثار، پاکدامنی، جوانمردی و ...) به منظور هدایت و پندآموزی عامه‌ی مردم است. بنابراین دیوار قهوه‌خانه‌ها، زورخانه‌ها، کاروانسراها و دیگر مکان‌های عمومی زمینه‌ای مناسب

برای اجرای خیالی سازی بوده است. گاهی نیز این هنر را بر پرده اجرا کرده‌اند تا به راحتی حمل و در مکان‌های مختلف نصب شود. در این صورت در میان گروه بیشتری از مردم حتی روستائیان نیز راه یافته است (شکل ۲۳-۲).

شکل ۲۳-۲ خیالی سازی با موضوع حماسی (یک اتفاقی)

شکل ظاهری خیالی سازی : خیالی سازی به صورت تخت و بیشتر در شکل مستطیل و مربع اجرا می‌شود. از ویژگی‌های مهم این هنر بزرگی اندازه‌ی آن نسبت به سایر آثار طراحی و نقاشی سنتی و استفاده از رنگ‌های روغنی است. همچنین از ساخت و ساز کمتری نسبت به نگارگری، تذهیب و گل و مرغ

برخوردار بوده و حاشیه‌سازی در این هنر مرسوم نیست. در بسیاری از آثار خیالی سازی نقش‌های انسانی و حیوانی با اندازه‌ی بزرگ‌تری در ترکیب قرار گرفته و نیز گاهی نام شخصیت‌ها در کنار تصویرشان درج شده است (شکل ۲۴-۲).

شکل ۲۴-۲ خیالی سازی با درج اسامی اشخاص

روش تولید خیالی سازی

ابزار و وسایل: انواع قلم مو، کاردک، تخته رنگ، چوب باریک تکیه گاه، ابزار اندازه گیری و خط کشی، ابزار و وسایل خیالی سازی هستند.

مواد و مصالح: پودر و رنگ های روغنی، روغن جلا، نفت، حلال رنگ روغنی، بوم (پارچه ای) و چهارچوب دراین هنر استفاده می شوند.

مراحل تولید

– طرح آماده شده را بر اساس موضوع انتخابی بر بستر مناسب منتقل می کنند؛

– قسمت های مختلف اثر را رنگ آمیزی و ساخت و ساز می کنند؛

– در پایان با روغن جلا سطح کار را می پوشانند.

پیش‌پرسش‌ها

- ۱- طراحی و نقاشی سنتی را تعریف کنید و اجزای آن را نام ببرید.
- ۲- انواع هنرهای طراحی و نقاشی سنتی ایران کدامند؟ کدام یک کاربرد بیشتری دارد؟
- ۳- موضوع آثار نگارگری و گل و مرغ سازی چه تفاوتی با یکدیگر دارند؟
- ۴- نقوش به کار رفته در هنر تذهیب و خیالی سازی را با یکدیگر مقایسه کنید و ویژگی های هر یک از این دو هنر را شرح دهید.
- ۵- رنگ گذاری و ساخت و ساز در تشعیر و نگارگری چگونه است؟ توضیح دهید.
- ۶- کاربردهای تذهیب و خیالی سازی را نام ببرید.
- ۷- روش های اجرای طرح و نقش کدامند؟ شرح دهید.
- ۸- مواد و مصالح مورد استفاده در طراحی سنتی و گل و مرغ سازی را با یکدیگر مقایسه کنید.